

*Король Т. Г.,**кандидат педагогічних наук, доцент,**доцент кафедри української, іноземних мов та перекладу**Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»*

МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ СКЛАДНОСТІ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО ЗАВДАННЯ

Анотація. Статтю присвячено проблемі визначення рівня складності перекладацького завдання з точки зору сучасної теорії й практики перекладу та методики його викладання, адже укладення чіткого й функціонального переліку чинників, що визначають рівень складності окремого перекладацького завдання, дозволить не лише підвищити якість надання перекладацьких послуг та вдосконалити теорію й практику перекладу загалом, а й оптимізувати процес навчання перекладу як діяльності, зокрема за рахунок підвищення ефективності й дієвості контролю рівня сформованості у майбутніх філологів перекладацької компетентності.

Аналіз відповідних вітчизняних та зарубіжних досліджень дозволяє зробити висновок, що рівень складності перекладацького завдання залежить від сукупності об'єктивних та суб'єктивних чинників, які позначаються на процесі виконання перекладу та якості його продукту. Під об'єктивними чинниками рівня складності перекладацького завдання розуміємо вимоги щодо його виконання та рівень складності тексту оригіналу. Специфіка власне постановки перекладацького завдання детермінується його змістом (видом перекладу, вимогами щодо оформлення й подання, наявністю й доступністю довідкового матеріалу, можливістю отримання фахових консультацій тощо) та умовами виконання (часові межі, залучення автоматизованих систем перекладу тощо). Рівень складності тексту оригіналу визначається його читабельністю й перекладністю. Читабельність тексту оригіналу залежить від його змістового наповнення (галузь та жанр текстового повідомлення) та мовного оформлення на лексичному, граматичному й синтаксичному рівнях, що опосередковано виявляються у середній кількості слів і символів у реченні, кількості символів у словах та відсотку складних для сприйняття й тлумачення у процесі читання й аналізу лексичних одиниць. Перекладність тексту оригіналу пов'язана з типовими труднощами, які виникають на етапі формування його змісту засобами мови перекладу та які зумовлені наявністю в ньому перекладацьких проблем прагматичного, стилістичного, соціокультурного й мовного характеру.

Суб'єктивні чинники рівня складності перекладацького завдання стосуються рівня сформованості фахової компетентності перекладача, його індивідуально-психологічних особливостей та попереднього досвіду.

Ключові слова: рівень складності перекладацького завдання, об'єктивні чинники, суб'єктивні чинники, рівень перекладацької складності тексту оригіналу, читабельність, перекладність, перекладацька проблема, перекладацькі труднощі.

Постановка проблеми. Об'єктивне визначення рівня складності перекладу є нагальною проблемою сучасного перекладознавства, ефективне вирішення якої дозволить

успішно розв'язати низку прикладних галузевих, дослідницьких та дидактичних завдань, пов'язаних з: 1) оцінкою якості виконаного перекладу [1–3]; 2) вдосконаленням алгоритмів реалізації машинного перекладу; 3) отриманням надійних, валідних, а головне – зіставних, результатів дослідження процесів виконання перекладу різними суб'єктами та їхніх поведінкових патернів [1–4]; 4) оптимізацією реалізації перекладацької діяльності у галузі надання мовних послуг, що дозволить раціонально делегувати надто прості завдання машинному перекладу, а також ефективно розподіляти завдання між учасниками перекладацького проекту відповідно до їх рівня підготовки чи попереднього досвіду, прогнозувати час виконання перекладу та обґрунтовано визначати вартість наданих послуг; 5) рівнем складності кожного окремого навчального й контрольного завдання з перекладу, що використовуються в освітньому процесі; 6) відбором системи текстів для розробки навчальних та контрольних завдань із перекладу, спрямованих на послідовне формування відповідних перекладацьких навичок і вмій, а також визначення рівня сформованості у студентів перекладацької компетентності в умовах сучасних закладів вищої освіти (далі – ЗВО).

Незважаючи на це, праць, спрямованих безпосередньо на укладення чіткого переліку чинників, що детермінують рівень складності перекладацького завдання, вочевидь, бракує не лише у вітчизняному перекладознавстві, а й у зарубіжному.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наразі укладено періодизацію визначення рівня складності тексту в мовознавчих дисциплінах загалом, що вказує на поступове зміщення уваги дослідників із кількісних параметрів (довжина вжитих у ньому слів або речень) на якісні (характер використаних синтаксичних конструкцій, ступінь абстрактності й узагальненості повідомлення) (М.І. Солнышкіна, А.С. Кисельников, 2015), виокремлено рівень складності тексту як перекладацьку категорію (Л.Г. Федюченко, 2009).

Із метою визначення переліку факторів, що позначаються на рівні складності перекладацького завдання, більшість сучасних науковців звертається до статистичного аналізу емпіричних даних щодо перебігу перекладацького процесу та оцінки якості отриманого продукту. Їх одержують шляхом виконання завдань на переклад певної кількості різних за змістом та тематикою текстів у різних парах мов різними категоріями суб'єктів [1–5]. Подібні дослідження дозволили чітко виокремити дві групи факторів, що впливають на рівень складності окремого перекладацького завдання: 1) об'єктивні, спричинені безпосередньо текстовими характеристиками; 2) суб'єктивні, пов'язані з індивідуальними особливостями та рівнем підготовки перекладача [1; 4].

Саме вияви їх взаємодії спостерігаються у процесі виконання перекладацького завдання, а наслідки так чи інакше опосередковано простежуються в якісних показниках отриманого перекладацького продукту (Liu, Zeng, Zhou, 2019; S. Sun, 2015; S. Sun, M. G. Shreve, 2014; A. Akbari, W. Segers, 2017; B. Vanroy, O. De Clercq, L. Macken, 2019).

Так, проаналізувавши ступінь кореляції рівня складності тексту для перекладу з його читабельністю, якістю отриманого тексту перекладу, часу й зусиль, витрачених на його виконання, С. Сан та М. Г. Шрив [3] розробили формулу для прогнозування орієнтовного рівня складності перекладацького завдання на основі його попередньої оцінки перекладачами.

Однак усі ці здобутки безперечно формують потужне підґрунтя для подальших наукових розвідок, вони навряд чи можуть повною мірою слугувати дидактичним цілям, пов'язаним із відбором текстів і формулюванням змісту перекладацьких завдань оптимального рівня складності та їх подальшою градацією на цій основі для послідовного використання в навчальному процесі через надто високу технологічність, математизованість, громіздкість, а також недоступність зазначених процедур для широкого кола викладачів-практиків.

Саме тому у вітчизняній методиці викладання перекладу й досі панує так званий «інтуїтивний» підхід до визначення рівня складності тексту для перекладу й власне змісту перекладацького завдання, що негативно позначається на ефективності навчання цього виду діяльності у ЗВО загалом та інформативності й об'єктивності контролю рівня сформованості у студентів перекладацької компетентності зокрема.

Так, **межу статті** вбачаємо в укладенні чіткого й функціонального переліку чинників, що детермінують рівень складності перекладацького завдання, на основі узагальнення й методичної інтерпретації результатів попередніх теоретичних та експериментальних праць.

Виклад основного матеріалу. У контексті нашої розвідки надзвичайно важливо розрізнити та встановити взаємозв'язки між поняттями «рівень складності перекладацького завдання», «рівень перекладацької складності тексту», «перекладацька проблема» й «перекладацькі труднощі». З точки зору методики викладання перекладу визначення рівня складності перекладацького завдання передбачає врахування сукупності об'єктивних чинників як джерела типових перекладацьких труднощів, що впливають на швидкість та якість його виконання й завжди мають дещо контекстуально зумовлений та суб'єктивний характер. Так, до об'єктивних чинників рівня складності перекладацького завдання зараховуємо: 1) зміст, умови та вимоги щодо його виконання; 2) рівень складності тексту оригіналу.

Умови та вимоги щодо виконання перекладацького завдання конкретизуються в інструкції до нього, де зазначають вид перекладу, процедуру й терміни виконання, вимоги до оформлення тексту перекладу, наявність і доступність довідкового й додаткового матеріалу, можливість отримання фахових консультацій, залучення автоматизованих систем перекладу тощо. Цей чинник має неабиякий потенціал із точки зору регулювання рівня складності перекладацького завдання, укладеного навіть на основі одного й того ж тексту оригіналу, за рахунок варіювання залучених видів перекладу, обмеження в користуванні машинним перекладом, обсягів та якості наданих довідкових матеріалів, скорочення й подовження термінів виконання завдання тощо. Крім того, важливим чинником складності власне поставленого

завдання є ступінь його новизни для орієнтовного кола виконавців, що змушує зважати й на суб'єктивні фактори також.

При цьому рівень перекладацької складності тексту оригіналу є інваріантним чинником, який дозволяє дібрати відповідний матеріал для реалізації цілей навчання й контролю в умовах ЗВО. На думку І. С. Алексєєвої [6], він залежить від типу, довжини й предметної галузі тексту, власне змісту повідомлення й наміру автора, а також характеру залучених для їх викладу й реалізації мовних засобів. Усі ці параметри є об'єктивними й незалежними змінними та потенційними джерелами перекладацьких труднощів, що впливають на перебіг процесу сприйняття, інтерпретації й аналізу тексту оригіналу та формулювання його змісту засобами мови перекладу. Так, основними показниками рівня перекладацької складності тексту оригіналу є його читабельність та перекладність.

У кількісному аспекті читабельність тексту оригіналу пропонують визначати у різний спосіб, зокрема: 1) шляхом підрахунку середньої довжини речень, що вимірюються кількістю слів або символів, середньою довжиною слів у символах та відсотком складних для сприйняття лексичних одиниць (як правило, тих, що містять понад два склади). Сьогодні розроблено та реалізовано у вигляді відповідних онлайн-калькуляторів чимало формул для визначення показників читабельності тексту (також безкоштовних, як-от readabilityformulas.com); 2) за допомогою виконання тесту з вільноконструйованою відповіддю на заповнення пропусків у досліджуваному тексті, з якого вилучено кожне п'яте слово і подальшим підрахунком відсотка отриманих правильних відповідей; 3) суб'єктивного кількісного оцінювання показників читабельності експертами, які здебільшого зважають на якісні показники тексту оригіналу.

Отож, у якісному аспекті читабельність тексту оригіналу залежить від низки об'єктивних чинників, а саме: 1) змістового наповнення, пов'язаного з належністю тексту до певної галузі знань. Успішне сприйняття, інтерпретація, а згодом і відтворення такої інформації у процесі перекладу має спиратися на наявні у студентів фонові/експертні знання або відповідні стратегії інформаційного пошуку. Це неминуче спонукає викладачів до відбору й використання в навчальному процесі текстів різних галузей, що репрезентують різний рівень предметної й мовної складності. З метою відбору рівнозначних за складністю текстів варто керуватися правилом: складніше за змістом повідомлення повинно містити простіші для сприйняття й перекладу лексичні одиниці та граматичні конструкції (й навпаки). Саме для градації за рівнем складності текстів однієї галузі й різного змістового наповнення й мовного оформлення мають стати у пригоді онлайн-калькулятори читабельності; 2) мовне й екстралінгвістичне оформлення тексту оригіналу, а саме лексичні, граматичні, синтаксичні й цифрові або графічні засоби передавання повідомлення. Так, абстрактні терміни й багатозначні вирази сприймаються значно важче у процесі читання. Значно гірше декодуються специфічні для певної мови граматичні й синтаксичні конструкції.

За експериментальними даними С. Сан та М. Г. Шрив [3, с. 112], показник читабельності тексту оригіналу має статистично значущий вплив на рівень його перекладацької складності. Чим вищий показник читабельності тексту оригіналу, тим нижчий рівень його перекладацької складності (й навпаки).

Перекладність тексту оригіналу як об'єктивний показник рівня його перекладацької складності визначається мовною

парою. Крім того, вона безпосередньо пов'язана з кількістю й характером перекладацьких проблем, які виникають та підлягають вирішенню на етапі формулювання змісту тексту оригіналу засобами мови перекладу за рахунок часових та розумових затрат із боку середньостатистичного перекладача. Під перекладацькою проблемою (слідом за К. Норд [7]) розуміємо фрагменти тексту оригіналу, що створюють об'єктивні інваріантні перекладацькі мікрозавдання, які доведеться розв'язати кожному перекладачеві незалежно від рівня його підготовки задля продукування тексту перекладу бажаної якості. Перекладацькі проблеми завжди представлені в тексті оригіналу, просто для одних перекладачів вони становлять суттєві суб'єктивні перекладацькі труднощі або є й взагалі нездоланими, тоді як для інших – вирішуються з найменшими часовими та інтелектуальними затратами, минаючи майже непомітно.

При цьому К. Норд [7] виокремлює чотири групи перекладацьких проблем, із якими доводиться мати справу будь-якому перекладачеві, незалежно від його рівня професійної компетентності й попереднього досвіду:

1) перекладацькі проблеми прагматичного характеру, розв'язання яких має забезпечити продукування такого тексту перекладу, який повною мірою реалізує авторський намір та викликає реакцію в цільовій аудиторії, ідентичну тій, що має спостерігатися у реципієнтів тексту мовою оригіналу;

2) перекладацькі проблеми стилістичного характеру, пов'язані з адекватним та еквівалентним відтворенням засобами мови перекладу різноманітних стилістичних прийомів та жанрово-стильових рис, притаманних тексту оригіналу та спрямованих на його увиразнення й ідентифікацію належності до певного жанру й типу тексту;

3) перекладацькі проблеми соціокультурного характеру, спровоковані відмінностями та лакунами у культурному полі представників різних мовних спільнот. Безпосередньо пов'язані з відтворенням одиниць вимірювання, формул увічливості та звертання, власних назв і реалій тощо;

4) перекладацькі проблеми мовного характеру, спричинені розбіжностями мов на лексичному, граматичному та синтаксичному рівнях, подолання яких можливе лише за рахунок застосування відповідних перекладацьких стратегій та трансформацій. Із-поміж проблем цієї групи особливих зусиль із боку перекладача з англійської українською мовою вимагає адекватне та еквівалентне відтворення багатозначних лексичних одиниць, що пов'язано з явищем ентропії, лексичних одиниць на позначення абстрактних понять, термінологічних лексичних одиниць, складних іменникових атрибутивних словосполучень та пасивних дієслівних конструкцій.

Саме успішне подолання типових перекладацьких труднощів свідчить про сформованість у студентів відповідних перекладацьких навичок і вмінь як наслідок організованого навчання й вправлення. Джерелами виникнення перекладацьких труднощів є особистість перекладача, зокрема брак професійної підготовки чи відповідного досвіду, загальної й спеціальної освіченості та ерудованості, креативності й винахідливості. Взаємодію чинників, що визначають рівень складності перекладацького завдання, представлено на рис. 1.

Так, спираючись на відповідне визначення, запропоноване С. Саном [2, с. 31], під рівнем складності перекладацького завдання розуміємо сукупність та інтенсивність зусиль, яких доведеться докласти перекладачеві на шляху до ефективного розв'язання наявних у тексті перекладацьких проблем від-

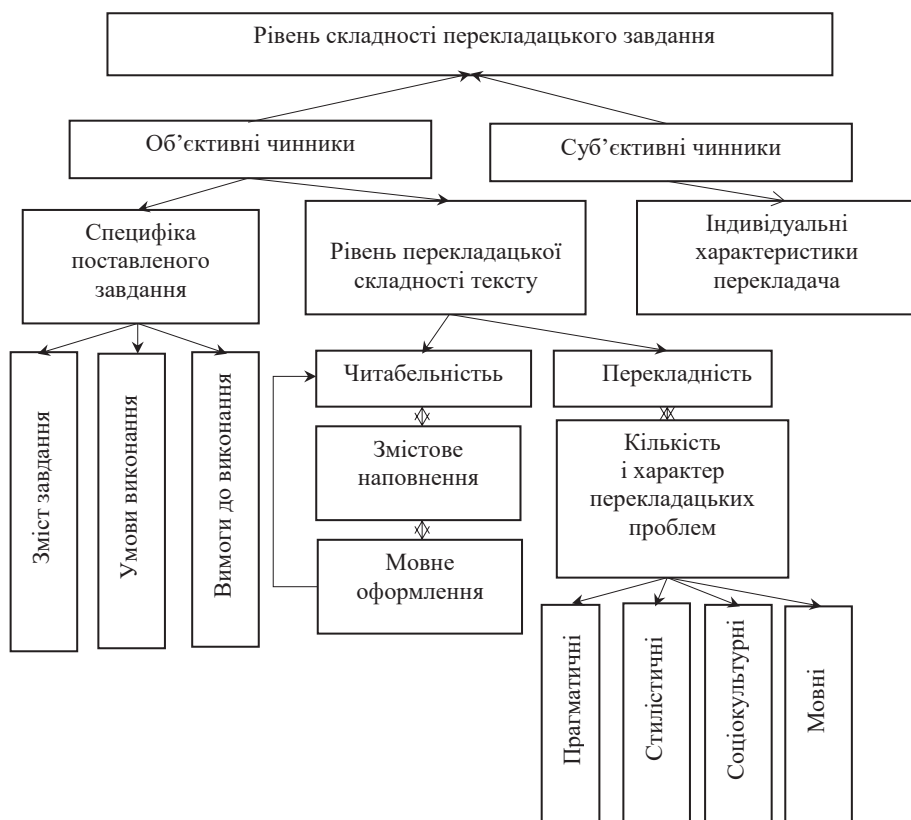

Рис. 1. Взаємодія чинників, що визначають рівень складності перекладацького завдання

повідно до вимог, поданих в інструкції. Як наслідок, кожна окрема перекладацька проблема становить суб'єктивно інакші труднощі для кожного окремого перекладача, вимагаючи з його боку різної кількості часових та інтелектуальних зусиль.

Однак усі ці перекладацькі проблеми комплексно й по-різному виявляються під час виконання конкретного перекладацького завдання. Активно взаємодіючи з поданою інструкцією, рівень перекладацької складності тексту оригіналу зумовлює вибір перспективних для застосування стратегій і прийомів перекладачем і, як наслідок, позначається на якості отриманого перекладацького продукту. Так, на думку С. Сан та М. Г. Шрив [3], рівень складності перекладу лише частково залежить від власне об'єктивних параметрів тексту оригіналу, адже він формується безпосередньо під час взаємодії суб'єктивних характеристик перекладача з конкретними об'єктивними рисами тексту й завдання.

Висновки. Отже, рівень складності перекладацького завдання є динамічним параметром, що визначається обсягом та інтенсивністю часових і мисленневих зусиль, яких варто докласти перекладачеві з певним рівнем сформованості перекладацької компетентності для його виконання відповідно до поставлених умов та вимог. Урахування рівня складності перекладацького завдання має сприяти підвищенню якості надання перекладацьких послуг, поглибленню розуміння процесів реалізації перекладу та вдосконаленню організації навчання цього виду діяльності в умовах сучасного ЗВО. Рівень складності перекладацького завдання детермінується взаємодією об'єктивних та суб'єктивних чинників. До об'єктивних чинників належать специфіка поставленого завдання (зміст, умови виконання й вимоги до очікуваного результату) та рівень перекладацької складності тексту оригіналу, що визначається його читабельністю й перекладністю. Перекладність тексту оригіналу залежить від кількості потенційних перекладацьких проблем прагматичного, стилістичного, соціокультурного й мовного характеру. Ці чинники є потенційними джерелами перекладацьких труднощів, які залежно від індивідуальних характеристик перекладача (рівень професійної підготовки/сформованості перекладацької компетентності, наявність попереднього досвіду виконання подібних завдань, загальна й спеціальна освіченість та ерудованість, креативність і винахідливість) або успішно долаються шляхом залучення відповідних перекладацьких стратегій і трансформацій з докладанням мінімальних чи суттєвих часових затрат та інтелектуальних зусиль, або спричиняють виникнення помилок та неточностей у тексті перекладу, негативно позначаючись на його якості. Таким чином, формулювання перекладацьких завдань різного рівня складності є необхідною передумовою ефективною реалізації навчання й контролю майбутніх філологів в умовах сучасних ЗВО.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в практичному застосуванні запропонованих показників рівня складності перекладацького завдання з метою укладення навчальних та контрольних завдань різного рівня складності для навчання перекладу майбутніх філологів в умовах сучасних ЗВО.

Література:

1. Liu Y., Zheng B., Zhou H. Measuring the difficulty of text translation: the combination of text-focused and translator-oriented approaches. *Target*. 2019. Vol. 31, № 1. P. 125–149.

2. Sun S. Measuring translation difficulty: theoretical and methodological considerations. *Across Languages and Cultures*. 2015. 16 (1), P. 29–54.
3. Sun S., Shreve G. M. Measuring translation difficulty: an empirical study. *Target*. 2014. Vol. 26, № 1. P. 98–127.
4. Akbari A., Segers W. Translation Difficulty: How to Measure and What to Measure. *Lebende Sprachen*. 2017. Vol 62, № 1. P. 3–29.
5. Vanroy B., De Clercq O., Macken L. Correlating process and product data to get an insight into translation difficulty. *Perspectives*. 2019. Vol. 27, № 6. P. 924–941.
6. Алексеева И.С. Профессиональный тренинг переводчика: учеб. пособ. по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей. Санкт-Петербург : Издательство «Союз», 2001. 288 с. (Серия «Библиотека переводчика»).
7. Nord C. Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-oriented Text Analysis (2nd ed.). Amsterdam: Rodopi, 2005. 250 p.

Korol T. Didactic aspect of measuring translation task difficulty

Summary. The article is devoted to the problem of translation task difficulty measurement from the perspectives of modern translation theory and practice as well as translation pedagogy. A clear and functional list of factors that determine the level of complexity of the translation task, based on the generalization and methodological interpretation of the results of previous theoretical and experimental work is given. Since clear and functional list of the factors, determining its difficulty level will not only improve the quality of translation services provision, but also contribute to translation theory and practice development as well as leverage translation training, particularly due to the improvement of prospective philologists' translation competence assessment procedures and validation of their results.

Based on the analysis of domestic and foreign research we can conclude that translation task difficulty depends on the correlation of both objective and subjective factors. They mutually influence the translation process and affect its product quality. Objective factors of translation task difficulty include translation brief peculiarities as well as complexity level of the source text. Translation brief peculiarities relate to its content (type of translation, translation product requirements, reference material availability, chance to get experts' assistance and advice) and performance conditions (deadlines, CAT tools involvement, etc.). In its turn, complexity level of the source text is determined by its readability and translatability indices. Source text readability depends on its content (field and genre it belongs to) and language form manifested in such quantitative indices as average word and character number in the sentence, number of characters in the words, percentage of vocabulary units difficult for perception, interpretation and analysis in the process of reading. Source text translatability is connected with possible difficulties occurring at the stage of target text formulation. They are caused by pragmatic, stylistic, cultural and language-related translation problems.

Finally, subjective factors of translation task difficulty relate to translator's professional competence, their individual and psychological features and previous experience.

Key words: translation task difficulty, objective factors, subjective factors, complexity level of the source text, readability, translatability, translation problem, translation difficulty.